

науковий співробітник лабораторії естетичного виховання
Інституту проблем виховання НАПН України

МИСТЕЦТВО АРХІТЕКТУРИ: СВИТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається світоглядний аспект мистецтва архітектури в його виховному контексті. Показано, що архітектура володіє унікальними засобами, які впливають на свідомість людини і формування її світогляду. Підкреслено актуальність використання можливостей мистецтва архітектури у вихованні дітей та молоді в умовах сучасного соціуму.

Ключові слова: архітектура, мистецтво, світогляд, естетичне виховання, художній образ, стиль, інформація, знак, символ, художня форма, семіотика, семантика, культура.

В статье рассматривается мировоззренческий аспект искусства архитектуры в его воспитательном контексте. Показано, что архитектура обладает уникальными средствами, влияющими на сознание человека и формирование его мировоззрения. Подчеркнута актуальность использования возможностей искусства архитектуры в воспитании детей и молодёжи в условиях современного социума.

Ключевые слова: архитектура, искусство, мировоззрение, эстетическое воспитание, художественный образ, стиль, информация, знак, символ, художественная форма, семиотика, семантика, культура.

The article discusses the ideological aspect of the art of architecture in its educational context. It is shown that the architecture has unique resources that impact on human consciousness and the formation of his world. Stressed the importance of the art of architecture possibilities in educating children and young people in today's society.

Keywords: architecture, art, philosophy, aesthetic education, artistic image, style, information, sign, symbol, art form, semiotics, semantics, and culture.

У становленні всебічно розвиненої, гармонійної особистості провідна роль належить естетичному вихованню, яке здійснюється за допомогою різних видів художньої творчості: музики, кіно, театру, хореографії, образотворчого мистецтва. Завдяки засобам художньої виразності - як спільним, так і

специфічним, притаманним лише конкретному виду, вони впливають на свідомість людини, викликають у неї певні враження, емоції, почуття, наводять на роздуми і, таким чином, сприяють її духовному та інтелектуальному вдосконаленню.

У розмаїтті мистецтв, що використовуються в естетично-виховних технологіях, поки-що недостатньо вагоме місце посідає архітектура, хоча вона наділена унікальними можливостями для збагачення духовного світу, розширення світогляду. Її символи глибоко вкорінені в структуру особистості, яка з моменту народження перебуває під впливом того архітектурного оточення, серед якого зростає. І, хоча цей вплив далеко не завжди усвідомлений, він, поряд з іншими факторами, зумовлює психо-емоційний тип, смаки, рівень загального розвитку і культури, систему цінностей, поведінкові стереотипи, світогляд людини, її характер - як індивідуальний, так і національний.

Вплив архітектурного оточення на людину може бути як конструктивним, так і деструктивним, що залежить від його естетичних якостей. На жаль, велика кількість наших співгромадян живе в антиестетичному оточенні, діти зростають у потворних багатоквартирних будинках, проводять час на захаращених сміттям вулицях, у непорядкованих дворах. На наших очах відбувається нищення пам'яток архітектури, бруральна забудова історичних центрів міст.

З цих причин особливої актуальності набуває розробка методики естетичного виховання засобами мистецтва архітектури, в основу якої має бути покладений його світоглядний аспект. Адже саме на формування світогляду людини в першу чергу спрямований будь-який виховний вплив.

Кожний напрям вивчення феномену архітектури так чи інакше пов'язаний з її світоглядним значенням, закладеним у самій її природі. Це відображено вже у працях видатних архітекторів і теоретиків давнини Вітрувія (автора знаменитої тріади «міцність, корисність, краса»), Джованні Баттіста Альберті, котрий у якості головної мети архітектури виділяв її гуманістичну спрямованість, служіння людям. Величезний внесок в історію архітектури, в

теорію художніх стилів у їх зв'язку зі світоглядом кожної епохи здійснено одним з найвидатніших філософів людства Георгом Гегелем.

Інтерес до теорії архітектури посилювався на початку ХХ ст., ознаменованого небаченими раніше змінами суспільного ладу багатьох країн, соціальними катаклізмами, війнами і, як наслідок, глобальними світоглядними зрушеннями. Тут слід виділити постать французького архітектора Ле Корбюзьє, чий вплив на розвиток архітектури більшої половини століття, аж до настання епохи постмодернізму. Багато зробили у справі вивчення архітектури як естетичного явища, її художньої мови, особливостей її впливу і сприймання відомі вчені колишнього СРСР і України: А.В. Іконніков, В.Л. Антонов, О.Г. Габричевський, І.А. Страутманіс, Ф.С. Уманцев, Б.А. Успенський, Ю.С. Асєєв, Л.В. Стародубцева, О.В. Фоменко, О.А. Трошкіна та ін.

Дослідження світоглядного аспекту архітектури потребує продовження і поглиблення. У контексті завдань естетичного виховання необхідно вивчати і застосовувати в розробках виховних технологій властивості мистецтва архітектури, завдяки яким здійснюється вплив на свідомість і формування світогляду дитини чи юнака. Здійснення кроку у цьому напрямі становить мету даної публікації.

Одна з найсуттєвіших особливостей архітектури полягає в органічному поєднанні художнього і технічного аспектів. Серед інших мистецтв вона виділяється ще й функцією формування середовища людської життєдіяльності. Така властивість діяльності людей як системність, в свою чергу, переноситься на архітектуру і стає однією з її сутнісних якостей. Таким чином, архітектура утворює основу середовища для творів інших видів мистецтва, обумовлює можливості їх синтезу. Недаремно архітектуру здавна називають «матір'ю мистецтв». Ця властивість впливає на розуміння і відчуття єдності мистецтв, здатність до естетичного сприймання дійсності, прагнення гармонізації різних сфер життя, розширення світоглядних меж.

Архітектура належить до просторових мистецтв, у яких образ існує в просторі й не змінюється з часом. Її структури тривимірні, уявлення про них

складається внаслідок співставлення картин, що послідовно відкриваються з різних точок зору. Об'єктом сприйняття, через який людина осягає архітектуру, служить форма. Через неї висловлюються та сприймаються образи - носії загальнокультурної інформації, на неї спрямовані естетична творчість та естетична оцінка. За словами А. Іконнікова, форма архітектурного твору – це «внутрішній зв'язок та спосіб взаємодії матеріальних елементів і просторів твору архітектури між собою та оточенням, дані нам у чуттєвому сприйнятті... Разом з тим, це естетично впорядкована конструкція, створена за «законами краси» й наділена естетичною цінністю» [3, с.10].

Архітектурні форми та образи є водночас і засобами впливу на світогляд. Їх дія реалізується двома шляхами. Перший – поверховий, раціонально-інформаційний (конкретна інформація про окремі споруди чи ансамблі, закладена у їх вигляді, параметрах, призначенні тощо). Другий шлях – глибинний, не завжди до кінця усвідомлюваний людиною. Це – чуттєве сприймання ідейно-образного змісту, закодованого у формах архітектурних творів. Те архітектурне середовище, у якому людина переважно проводить свій час, неминуче впливає на її психоемоційний стан, настрій, самопочуття, поведінку, сприймання навколишнього світу, отже – на світоглядні установки.

Досліджуючи духовний вимір архітектури, відомий український мистецтвознавець Ф. Уманцев писав: «Архітектура не лише відбиває в художньо-образній формі ставлення людей до природи та суспільного життя, але й великою мірою визначає характер духовного середовища міста, стверджує певні естетичні ідеали. Архітектор, оперуючи об'ємно-просторовими структурами, досягає притаманного архітектурі духовного начала, якщо в його творах краса раціональної форми органічно сполучається з красою її художньо-образної інтерпретації» [6, с.200].

Архітектура впливає на формування світогляду і, водночас, сама є його результатом і виявом – як індивідуального світогляду окремого архітектора, так і загального, що панує у певному суспільстві в певний час. Її світоглядна значимість вимірюється закладеним у ній ідейно-образним змістом і зростає

пропорційно до розширення її обсягів: від будівлі - до населеного пункту, міста, великої території, яка може відповідати кордонам окремих держав і навіть спільнот держав, споріднених культурно та історично (приклад - архітектура Західної Європи).

Світогляд епохи, її естетичні ідеали відображені у феномені архітектурного стилю – цілісній системі художніх та конструктивних ознак, об'єднаних провідними ідеями свого часу. В цьому контексті доцільно говорити про художній світогляд, який визначає характер і форми не лише архітектури, але й усіх інших мистецтв. Недаремно провідні художні стилі минулих століть охоплювали як архітектуру, так і живопис, скульптуру, графіку, музику, театр, художню літературу, оформлення інтер'єрів і навіть одяг.

Особливо виразно вплив провідних світоглядних ідей різних епох позначився на архітектурному обличчі міст з давньою історією. Яскравим прикладом цього є столиця нашої держави і найбільший її урбаністичний центр – Київ. Він акумулює в собі всі характерні ознаки розвитку нації в сукупності історичних, соціальних, економічних, наукових, ментальних, культурних факторів. Столиця – обличчя держави. А риси обличчя столиці – це, в першу чергу, її вулиці, майдани, будівлі, тобто – архітектура.

На архітектурному обличчі Києва закарбовано усі етапи історичного розвитку України з характерними світоглядними трансформаціями. Його унікальні містобудівні традиції відбили певний хаос нашої національної історії, яка зафіксована в особливій еkleктичній забудові центральної частини міста. Саме вона творить його неповторну, насичену символами романтично-ностальгійну ауру, під вплив якої неминуче підпадає емоційно чутлива людина.

Отже, архітектуру можна розглядати як матеріалізовану в монументальних формах інформацію про час, суспільство, стосунки між людьми, їх культуру, смаки, спосіб мислення. Ця інформація не лише активно впливає на формування поведінки людей одного часу, але й пов'язує між собою різні покоління, утворюючи цим важливу частину колективної пам'яті людства.

У кращих, так званих «знакових» спорудах кожної епохи знайшли відображення її провідні світоглядні ідеї, етичні та естетичні ідеали.

Поняття «знак» невід’ємне від категорії архітектури, адже її матеріальні, просторові, художні елементи виконують функцію знаків – носіїв інформації. У ХХ столітті на основі лінгвістичної семантики (науки про значення) та у взаємодії з філософією, теорією інформації та кібернетикою сформувалися архітектурна семантика, семіотика (наука про знаки) і проксеміка (семіотика простору). Вони розглядаються сучасними вченими, в першу чергу, як науки про специфічні засоби комунікації, обміну інформацією, взаємовпливу, з чого випливає їх світоглядне значення.

О.Трошкіна виділяє дві основні тенденції в дослідженні архітектури як мови або системи знаків: 1) прагнення до вироблення формалізованих концепцій, що аналізують архітектурні об’єкти за науковими моделями семіотики, лінгвістики, математики і теорії інформації; 2) пріоритетність вивчення семантики, виявлення значимості знаків, принципів створення архітектурної форми і закономірностей її зміни в історичному плані і процесі використання. Значення архітектурної форми досліджується на основі лінгвістичних моделей, тому з цих позицій семіотика архітектури вирішує ті ж самі завдання, що і архітектурна теорія.

Проблема мови архітектури досліджувалась протягом історії разом із проблемами змісту і форми як вітчизняними, так і зарубіжними архітекторами-науковцями. Ідея художньої мови архітектури пов’язувалась із вивченням матеріально-виразних прийомів і засобів створення художнього образу. Не менш давню традицію має і аналогія архітектури із природною мовою. Такі питання як «мова і стиль», «мова архітектури і національна своєрідність», «мова і художнє мислення архітектора» були і залишаються фундаментальними для архітектурної теорії. Архітектурна мова перестає бути лише естетичною категорією, а розглядається як засіб соціокультурної комунікації. [5, с.9]

Отже, унікальні властивості архітектури як мистецтва, технології і засобу комунікації, здійснення нею потужного впливу на окрему людину і спільноти

людей зумовлюють доцільність їх якнайширшого використання у навчально-виховному процесі. Вони дають можливість розширювати межі естетичного виховання, органічно поєднуючи його з вихованням етичним, моральним, патріотичним, екологічним. Така універсальність закладена у самій природі архітектури, її світоглядній суті.

Залучення до мистецтва архітектури, розвиток здатності розуміти мову її художніх символів, сприймати ритми і пропорції просторово-структурних форм, відчувати їх гармонію чи дисгармонію виховують естетичний смак, художнє сприйняття дійсності, розуміння мов інших мистецтв, розвивають уяву, просторове мислення, поглиблюють світовідчуття і збагачують світогляд людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Асєєв Ю.С., Печерський В.В., Годованюк О.М. та ін.* Історія української архітектури. – К.: Техніка, 2003. – 472 с.
2. *Гутнов А.Э.* Мир архитектуры: Язык архитектуры. – М.: Молодая гвардия, 1085. – 351 с.
3. *Иконников А.В.* Художественный язык архитектуры. – М.: Искусство, 1985. – 175 с.
4. Мистецтво у розвитку особистості. Монографія. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 224 с.
5. *Трошкіна О.А.* Семантика архітектури. – К.: НАУ, 2008. – 96 с.
6. *Уманцев Ф.С.* Этюды по теории и истории архитектуры и искусства. - К.: НИИТИАГ, 2002. – 358 с.